

Vlinders en libellen in de polder

Midden in het laagveengebied van Zuid-Holland ligt een regio grotendeels ingebed tussen rivieren: de Alblasserwaard. In dit polderrijke stukje Nederland - met eeuwenoude dorpen, veenriviertjes, moerassen en jonge aangeplante bossen - komen heel wat dagvlinders en libellen voor. De lokale natuurvereniging Natuur- en Vogelwacht 'De Alblasserwaard' heeft de verspreiding van alle soorten recentelijk in kaart gebracht. Aangevuld met interessant historisch materiaal is hierover half oktober een boek gepubliceerd: *Dagvlinders en libellen in de Alblasserwaard*. In dit artikel een schets van de opvallendste zaken uit het boek.

Al in 2011 ontstond het idee voor het boek *Dagvlinders en libellen in de Alblasserwaard*. Vanwege het ontbreken van recente verspreidingsgegevens uit een deel van de regio werd er in 2012 door tientallen vrijwilligers van de Natuur- en Vogelwacht 'De Alblasserwaard' (NWWA) op systematische wijze geteld. Op deze manier zijn veel witte kilometerhokken toch gevuld. Van De Vlinderstichting werden data uit de periode 1753-2011 verkregen, die aangevuld met die uit 2012 een database vormen met bijna 10.900 records van dagvlinders en ruim 6.700 van libellen. Het vlinderonderzoek door dhr. Jaap Tromp tussen 1970 en 2008 maakt hiervan een belangrijk deel uit.

Gelukkig is het tegenwoordig een stuk makkelijker om onderzoek te doen naar insecten in de Alblasserwaard dan voorheen. De befaamde vlinderonderzoeker Dick ter Haar schrijft in een publicatie uit 1886 over zijn veldbezoeken aan de regio, die niet altijd zo goed uitpakken. *"Vindt hij eindelijk eene plek waar de vangst goed is en komt hij daar eenige malen terug, tien tegen één, dat hij het gras vertreedt van een of anderen boer die, volkomen in zijn recht, hem op niet zeer heusche wijze van daar verjaagt"*. Anno 2012 is van die onvriendelijkheid van boeren niets meer te merken. Het agrarisch landgebruik is tegenwoordig dusdanig geïntensiveerd dat er nauwelijks insectenleven meer te vinden is. In natuur- en recreatiegebieden en in het stedelijk gebied wemelt het echter nog wel van de vlinders en libellen. We zoomen daarom kort op beide soortgroepen in.

Dagvlinders

In de Alblasserwaard komen geen vlinders meer voor die op landelijke schaal zeldzaam zijn. De rij van verdwenen soorten getuigt echter van vlinderweelde van weleer (tussen haakjes het laatste jaar van waarneming): zilveren maan (1959), grote parelmoervlinder (1945), bruine vuurvlinder (1968) en klaverblauwtje (1885). Met die zilveren maan is wat bijzonders aan de hand, want de eerste melding daarvan komt al uit het jaar 1753 in polder Molenaarsgraaf. Wie deze polder nu bekijkt, ziet zeer intensieve graslanden en zal beseffen wat er in de tussentijd verloren is gegaan. Het is opmerkelijk dat vooral de dagvlinders die typerend zijn voor schrale graslanden uit de regio zijn verdwenen. Het verdwijnen van bloemrijk grasland en blauwgrasland heeft daar zeker mee te maken.

Hoewel de Alblasserwaard tegenwoordig geen zeldzame dagvlinders meer herbergt, is de regio nog wel een bolwerk voor argusvlinders. Maar liefst 7.5% van de bezette kilometerhokken tussen 2000 en 2012 in Nederland valt binnen de Alblasserwaard (data waarneming.nl). Omdat deze vlinder uit grote delen van Oost- en Zuid-Nederland aan het verdwijnen is, kan De Vlinderstichting in de Alblasserwaard nog effectieve maatregelen treffen om de soort op termijn in ons land te behouden. Hoe je het ook wendt of keert, ook de Alblasserwaard zal niet ontkomen aan afname in de populaties argusvlinders. Sluipenderwijs groeien door stikstofdepositie de

Tekst:

Anthonie Stip

Natuur- en vogelwacht

'De Alblasserwaard'

De Alblasserwaard is een bolwerk voor de argusvlinder.

Eric Verhagen

Het bont zandoogje is - net als het oranjetipje - aan een opmars bezig.

bermen steeds voller en dichter met Engels raaigras (*Lolium perenne*) en daarmee verdwijnt het microklimaat dat rupsen en volwassen argusvlinders nodig hebben.

Er is ook goed nieuws te melden. De opmars van bont zandoogje en oranjetipje is overweldigend. Beide soorten hebben in de Alblasserwaard enorm geprofiteerd van de aanleg van loofbos in het midden van de jaren tachtig. Sindsdien hebben beide vlindersoorten vaste voet aan de grond gekregen in de regio en zijn ze tegenwoordig in alle boseslementen te vinden. Het oranjetipje wordt ook steeds meer in de dorpen waargenomen. Tot de algemeenste soorten in de Alblasserwaard behoort het klein koolwitje (75% van de 342 kilometerhokken is na 2000 bezet), gevolgd door kleine vos (68%), argusvlinder (61%) en atalanta (61%). Opvallend genoeg – in landelijk perspectief – behoort de citroenvlinder tot de lokale zeldzaamheden. Waarschijnlijk gaat het in verreweg de meeste gevallen om een zwerver. Voortplanting was tot voor kort nog nooit waargenomen.

Tegenwoordig worden 25 soorten dagvlinders in de Alblasserwaard waargenomen. Over het algemeen

Gerard Roest

De citroenvlinder is zeldzaam in de Alblasserwaard.

gaat het veel soorten niet voor de wind, wat overeenkomt met het landelijke beeld. In het veenweidegebied zijn nog maar weinig bloeiende planten te vinden, met de dijkgraslanden als uitzondering. Een van de grootste knelpunten voor dagvlinders in de Alblasserwaard vormt dan ook het nectaraanbod. In veel polders is dit minimaal. In dat licht is het begrijpelijk dat de meeste vlinders worden waargenomen in natuurgebieden en in de dorpen en steden. Een bloemrijke tuin wordt zeker beloond met vlinders!

Libellen

Met 31 gevestigde soorten is de Alblasserwaard in landelijk perspectief tamelijk ruim bedeed met libellen. Het algemene beeld bij de libellen is tegenovergesteld aan dat van de dagvlinders: veel soorten doen het goed. Het zal geen verrassing zijn dat het lantaarntje in de voedselrijke sloten van de veenweidepolders de algemeenste soort is (49% van de 342 kilometerhokken is na 2000 bezet), op de voet gevolgd door de gewone oeverlibel (49%), paardenbijter (43%) en grote roodoogjuffer (36%). Specialiteiten op libellengebied heeft de Alblasserwaard ook. We bespreken er hier drie.

Allereerst de vroege glazenmaker, een libel die in Nederland steeds algemener wordt. De populaties in ons land zijn waarschijnlijk de grootste in West-Europa en daarmee van internationaal belang. Het is opmerkelijk dat de soort in grote delen van de Alblasserwaard pas in het begin van de jaren 2000 gezien werd. Alleen in de Avelingen bij Gorinchem zijn vanaf de jaren zeventig vrijwel jaarlijks meldingen geweest. Dat duidt op een recente uitbreiding in de regio, parallel aan het beeld buiten de laagveengebieden. Een verbetering van de waterkwaliteit ligt hier mogelijk aan ten grondslag, omdat de soort tamelijk hoge eisen stelt aan zijn leefgebied. Met 83 bezette kilometerhokken is de trefkans van een vroege glazenmaker in de Alblasserwaard aanzienlijk te noemen.

De tweede laagveenspecialist is de glassnijder, ook al een soort waarvan de Nederlandse populaties internationaal best waardevol zijn. Het is in de Alblasserwaard de libel die geregeld het predicaat 'eerste libel van het voorjaar' krijgt. In de rest van Nederland is dat meestal een vuurjuffer of bruine winterjuffer, maar die soorten zijn in de Alblasserwaard respectievelijk vrij zeldzaam en zeer zeldzaam. De glassnijder is een 'solitaire' libel die je zelden met meer dan vijf exemplaren tegelijk ziet. Net als de vroege glazenmaker is het een soort die afhankelijk is van verlandende vegetaties. Juist dit type omgeving is in de vochtige biotopen van de Alblasserwaard her en der voorhanden. Met presentie in 61 kilometerhokken is het een vrij algemene libel. Samen met de vroege glazenmaker kan deze soort goed profiteren van natuurherstelmaatregelen.

gelen in het veenweidegebied, mits er juist wordt beheerd. Het belang van goed beheer wordt in het boek overigens geïllustreerd met het redelijk trieste voorbeeld van het Natura 2000-gebied 'Boezems Kinderdijk', waar door slecht waterbeheer vrijwel geen libellen meer te vinden zijn in een deel van het gebied.

De laatste Alblasserwaardse specialiteit die we hier bespreken is de bruine korenbout, landelijk vrij zeldzaam. Sinds 1983 bevindt zich een populatie in de Avelingen bij Gorinchem en van daaruit heeft de soort inmiddels 19 kilometerhokken gekoloniseerd. De bruine korenbout zit duidelijk in de lift. Omdat van de levenswijze van deze soort nog vrij weinig bekend is, ligt er voor ons nog een schone taak om de Alblasserwaardse populaties aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Waterbeheer vormt het grootste knelpunt voor libellen in de Alblasserwaard. In de waterrijke polders worden alle sloten jaarlijks in de nazomer geschoond en gebaggerd. Daarbij worden water- en oevervegetatie, bagger en libellenlarven verwijderd. Op zich is het schonen van sloten een nuttige maatregel wanneer deze gefaseerd plaatsvindt. In de Alblasserwaard wordt het echter grootschalig en gelijktijdig toegepast. Hopelijk voelen de waterbeheerders zich geroepen om het meer wenselijke gefaseerde beheer te gaan toepassen.

Bestellen

Bent u na het lezen van dit artikel nieuwsgierig geworden naar het boek? U kunt eenvoudig een exemplaar bestellen door een e-mail met naam en adresgegevens te sturen naar insectenalblasserwaard@gmail.com. ●

Het boek *Dagvlinders en libellen in de Alblasserwaard*

In *Dagvlinders en libellen in de Alblasserwaard* wordt in negen inleidende hoofdstukken onder meer beschreven welke biotopen je in de Alblasserwaard aantreft, hoe ze zijn ontstaan en wat daarin de kenmerkende vlinder- en libellensoorten zijn. Verder wordt er aandacht besteed aan verdwenen soorten en zwervers, insectenvriendelijk beheer en uiteraard de levenswijze van beide soortgroepen. De kern van het boek bestaat uit soortbesprekingen van alle

Dagvlinders	
Soort	Status
Aardbeivlinder	v (1943)
Groot dikkopje	zz (zw)
Zwartspriddikkopje	vz
Geelspriddikkopje	zz (zw)
Koninginnenpage	va
Oranjetipje	va
Groot koolwitje	za
Klein koolwitje	za
Klein geaderd witje	za
Oranje luzernevlinder	vz
Gele luzernevlinder	zz
Citroenvlinder	va
Kleine vuurvlinder	a
Bruine vuurvlinder	v (1968)
Groentje	zz (zw)
Boomblauwtje	a
Bruin blauwtje	vz
Klaverblauwtje	v (1885)
Icarusblauwtje	a
Grote parelmoervlinder	v (1945)
Keizersmantel	zz (zw)
Kleine parelmoervlinder	zz
Zilveren maan	v (1959)
Atalanta	za
Distelvlinder	za
Dagpauwoog	za
Kleine vos	za
Gehakelde aurelia	a
Landkaartje	va
Rouwmantel	zz (zw)
Grote ijsvogelvlinder	v (1933)
Bont zandoogje	za
Argusvlinder	za
Hooibeestje	zz
Oranje zandoogje	z
Bruin zandoogje	z

soorten dagvlinders en libellen die tussen 2000 en 2012 in de regio zijn vastgesteld met tenminste vijf waarnemingen. In totaal gaat het om 25 soorten dagvlinders en 31 libellensoorten die uitgebreid worden behandeld. Van elke soort worden herkenning, biotoop, voorkomen, ecologie en bescherming besproken en is er een verspreidingskaart opgenomen. Het gehele boek is rijk geïllustreerd. *Dagvlinders en libellen in de Alblasserwaard*. 144 pagina's, full colour. € 15,00.

Libellen	
Soort	Status
Weidebeekjuffer	z
Gewone pantserjuffer	zz
Tangpantserjuffer	zz (zw)
Zwervende pantserjuffer	zz (zw)
Houtpantserjuffer	za
Bruine winterjuffer	zz
Lantaarntje	za
Tengere grasjuffer	z
Watersnuffel	a
Variabele waterjuffer	za
Azuurwaterjuffer	va
Grote roodoogjuffer	za
Kleine roodoogjuffer	va
Vuurjuffer	vz
Blauwe breedscheenjuffer	zz (zw)
Paardenbijter	za
Zuidelijke glazenmaker	zz (zw)
Vroege glazenmaker	a
Bruine glazenmaker	a
Blauwe glazenmaker	a
Grote keizerlibel	a
Glassnijder	va
Plasrombout	zz
Rivierrombout	z
Smaragdlibel	z
Viervlek	a
Platbuik	va
Bruine korenbout	vz
Gewone oeverlibel	za
Noordse witsnuitlibel	zz (zw)
Gevlekte witsnuitlibel	zz (zw)
Zwarte heidelibel	z
Bloedrode heidelibel	a
Geelvlekheidelibel	zz (zw)
Zwervende heidelibel	z
Bruinrode heidelibel	a
Steenrode heidelibel	a
Zuidelijke heidelibel	zz (zw)
Vuurlibel	z

Waargenomen vlinders en libellen in de Alblasserwaard

v = verdwenen
 zz = zeer zeldzaam
 vz = vrij zeldzaam
 va = vrij algemeen
 a = algemeen
 za = zeer algemeen
 (zw) = zwerver